

TÓTH IVÁN
ARRHIANOS, NAGY SÁNDOR HOMÉROSA

Ha valaki arra adja a fejét, hogy elmélyüljön a görög történetírás szépségeiben, és az ókori szerzők művei mellett a görög historiográfia történetével kapcsolatos modern kutatásokat is bűvárolni kezdi, gyakran tapasztalhatja, hogy a történetírók időrendbe szedett sorában az első helyen nem Hérodotos és nem is a milétosi Hekataios, hanem a költő Homéros neve bukkan fel.¹ Ez persze nem jelenti azt, hogy e monográfiák szerzői az *Ilias* alkotóját történetírónak tekintik, csupán arra hívják föl figyelmünket, hogy a történetírás gyökerei a nagyeposzhoz nyúlnak vissza, s hogy Homéros nélkül talán nem született volna meg Hérodotos, Thukydidész és a többi ókori históriás műve sem. Homéros hatása a görög történetírára elvitathatatlan. Jóllehet a görög történetírók, akik a múltat már kritikai szemmel kutatták, Hekataios óta megpróbálták távolságot tartani a költők s elsősorban Homéros – ahogy Thukydidész fogalmaz – mindent felnagyító és feldíszító alkotásaitól, mégsem tudtak teljesen elszakadni tőle, s ha figyelmesen olvassuk műveiket, rendre feltűnnek a homérosi eposzra jellemző elemek, gondolatok, elbeszélő technikák.

Nagy Sándor – aki gyermekkorától rajongott a trójai háború hőseiért, aki édesanyja, Olympias révén Achilleusban egyik őst tisztelhetett, s akinek, Plutarchos tanúsága szerint, legkedvesebb olvasmánya, az *Ilias* mindig párnája alatt hevert (vö. *Alex.* 8) – üstökösként felívelő pályája úgyszólván tálcan kínálta az epikus ábrázolást a históriáját feldolgozni vágyó történetírók számára. A csábításnak, hogy Alexandrost homérosi hősként vagy egyenesen új Achilleusként ábrázolja, még a napjainkban legjózanabbnak és legtényszerűbbnek tartott Nagy Sándor-históriás, Arrhianos sem tudott ellenállni. Sőt e minden ránk maradt Sándor-történetben kitapintható, kézenfekvő párhuzamot Arrhianos nemcsak fölhasználta, de tovább is gondolta: mint arra többen rámutattak, az *Anabasis* előszavában önmaga és Homéros között is kapcsolatot teremtett.²

Arrhianos az *Anabasis prooimionját*³ szándékoltan eposzi környezetbe ágyazva adja elő, mintegy előkészítve ezzel az Achilleus-Sándor és Homéros-Arrhianos kettős párhuzamot. Részletesen beszámol a makedón király Trójában tett látogatásáról – melynek során Sándor teljes fegyverzetét Athénének ajánlotta cserébe az istennő szentélyében őrzött trójai hősök fegyvereiért, majd pedig Neoptolemos leszármazottja lévén engesztelő áldozatot mutatott be Priamosnak (*An.* 1, 11, 7–8), s a hagyományra hivatkozva (ὡς λόγος) a következő történetet is lejegyezi: Sándor, miközben megkoszorúzta Achilleus sírját (Héphaistión pedig Patroklosét!), szerencsésnek nevezte (εὐδαίμονισεν) a myrmidónok vezérét, mert egy Homéros adatott meg a számára, hogy tettei méltó hírnöke legyen. Arrhianos ezt a *logost* továbbfűzve szinte észrevétlenül kalauzolja át az olvasót az elbeszélésből a *prooimionba*, melyben a görög történelem jelentős személyeit és eseményeit fől sorakoztatva kifejti, hogy Achilleus valóban szerencsésebb volt Sándornál, mert noha a makedón király nagyobb tetteket vitt végbe, mint bárki korábban a görögök vagy a barbárok között, mégsem akadt méltó krónikása, sem versben, sem prózában (vö. *An.* 1, 12, 2–4). Majd Arrhianos immáron egyes szám első személyben így folytatja:

¹ Lásd például: Simon Hornblower (ed.): *Greek Historiography*. Oxford 1994. 7 skk.

² Lásd Philip A. Stadter: *Arrian of Nicomedia*. Chapel Hill 1980. 62. John L. Moles: *The Interpretation of the 'Second Preface' in Arrian's Anabasis*. JHS 105 (1985) 162–168; különösen: 163; Albert B. Bosworth: *From Arrian to Alexander*. Oxford 1988. 32–33.

³ Az *Anabasis* elején olvasható előszóban Arrhianos csupán forrásait és forráskritikai módszereit mutatja be. A témamegjelölés és az *auxésis* az első könyv 12. caputjában bukkan fel.

Ezért fogtam hozzá e történeti műhöz méltónak tartva magamat arra, hogy ismertté tegyem Sándor tetteit az emberek között. Ami pedig engem illet, aki ilyen véleménnyel vagyok saját magamról, nevemet nem szükséges leírnom, ugyanis nem ismeretlen az emberek előtt, ahogy szülőföldem és nemzetségem sem, és az sem, hogy vajon viseltem-e hivatali hazámban. Azt viszont leírom, hogy számomra a szülőföldet, a családot és a hivatalokat ez a mű jelenti, és már ifjúkoromtól ez jelentette. Ezért tartom méltónak magamat az első helyre a görög irodalomban, ahogy Sándort is annak tartom a katonáskodásban.

An. 1, 12, 4–5⁴

Az öntudatos szerzői megnyilatkozásból és az azt megelőző *synkrisis*-ből kirajzolódik Arrhianos szándéka, ami nem kevesebb, mint betölteni azt a szerepet, amit Homéros töltött be egykor Achilleusszal kapcsolatban. Másként fogalmazva: Arrhianos Sándor Homérosa akart lenni. Talán ezt a párhuzamot igyekezett hangsúlyozni akkor is, amikor imént idézett különös hangvételi belépőjében kilétét homályban hagyta, akárcsak az *Ilias* költője, aki szintén nem fedte fel nevét művében.⁵ A párhuzam persze szimbolikus, hiszen a múltat magába záró szöveg megkomponálásához egy történetíró műhelyében más eszközök sorakoznak, mint egy költőében. Mégis, ha alkalma nyílt rá, finom epikus szálakat szöve elbeszélése szövetébe Arrhianos itt-ott fölidézte Homérost, minden bizonnyal olvasói nem kis öröme. Anélkül hogy sorra venném az *Anabasis*-ban fellelhető összes epikus vonást s a rájuk vonatkozó bizonyító *locus*okat, terjedelmi okok miatt ehelyt csak egy rövid *diégémán* keresztül kíséreltem meg bemutatni a nikomédiai történetíró epizáló fogásait, abban a reményben, hogy a kiválasztott részlet a mű egészére, illetve Arrhianos elbeszélő technikájára jellemző motívumokat is felvillant majd.

Sándor az Alsó-Pandzsáb vidékét lakó legharciasabb ind népcsoport, a mallos törzs ellen vezetett hadjáratban, mint ahogy arról a makedón király történetírói egyöntetűen beszámolnak,⁶ kis híján életét veszítette, amikor mellkasát nyíllövés érte, miután vakmerőn a fellegrvár faláról az ellenség gyűrűjébe ugrott. Ez az epizód úgyszólván epikus megformálásért kiált, s ezt Arrhianos nem is habozott kihasználni. Lássuk, miként tette.

⁴ „ἔνθεν καὶ αὐτὸς ὁρμηθῆναι φημι ἐς τήνδε τὴν ξυγγραφήν, οὐκ ἀπαξιώσας ἑμαυτὸν φανερά καταστήσειν ἐς ἀνθρώπους τὰ Ἀλέξανδρου ἔργα. ὅστις δὲ ὦν ταῦτα ὑπὲρ ἑμαυτοῦ γινώσκω, τὸ μὲν ὄνομα οὐδὲν δέομαι ἀναγράψαι, οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ἀγνωστον ἐς ἀνθρώπους ἐστίν, οὐδὲ πατρίδα ἧτις μοί ἐστιν οὐδὲ γένος τὸ ἐμόν, οὐδὲ εἰ δὴ τινα ἀρχὴν ἐν τῇ ἑμαυτοῦ ἥρξα· ἀλλ’ ἐκεῖνο ἀναγράφω, ὅτι ἐμοὶ πατρίς τε καὶ γένος καὶ ἀρχαὶ οἶδε οἱ λόγοι εἰσὶ τε καὶ ἀπὸ νέου ἐτι γέγονον. καὶ ἐπὶ τῷδε οὐκ ἀπαξίω ἑμαυτὸν τῶν πρῶτων ἐν τῇ φωνῇ τῇ Ἑλλάδι, εἴπερ οὐκ καὶ Ἀλέξανδρον τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις.” Az idézett görög szövegrészlet utolsó mondatában Krüger javítását elfogadva Ἀλέξανδρον alakot adtam meg, tekintetbe véve Bosworth meggyőző érvelését a javítás mellett (A. B. Bosworth: A Historical Commentary on Arrian’s History of Alexander I. Oxford 1980. 107). A οἶδε οἱ λόγοι kifejezés értelme vitatott. Egyes kutatók szerint a többes számú alak valójában egyetlen műre, nevezetesen az *Anabasis*-ra utal. Lásd: E. L. Bowie: Greeks and their Past in the Second Sophistic. P&P 46 (1970) 26–27; Guido Schepens: Arrian’s View of his Task as Alexander-Historian. AncSoc 2 (1971) 264; Joseph Roisman: Why Arrian Wrote the Anabasis? RSA 13/14 (1983/84) 256–257; Moles: i. m. 167. Mások azonban Arrhianosnak az *Anabasis* előtt született írásait látják megbújni e kifejezésben. Lásd: A. B. Bosworth: Arrian’s Literary Development. CQ 22 (1972) 168; Stadler: i. m. 64–65, 212, 21. jegyzet; Peter A. Brunt: (Trans.): Arrian: Anabasis of Alexander II. London 1983. 538, Magam – Moles és Roisman érvelését elfogadva – az előbbi feltételezéssel értek egyet. A τῶν πρῶτων alak szintén két értelmezési lehetőséget kínál. Amennyiben a többes számú birtokos alakot *masculinum*nak tekintjük, Arrhianos „csupán” annyit állítana, hogy *egyike* a legkiválóbb görög íróknak, ha viszont *neutrum*ként értelmezzük, akkor a nikomédiai történetíró állítása már az, hogy ő a legkiválóbb tollforgató. Ez utóbbi értelmezés jobban megfelel a Sándorral vont párhuzamnak, akit a szerző – mint az a *prooimion*-ból is kiderül – nem az *egyik*, hanem a legkiválóbb hadvezérnek tartott. Az εἴπερ kötőszóval bevezetett mellékmondat értelmezéséhez lásd: Schepens: i. m. 262; Bosworth (2. j.) 34, 89. jegyzet.

⁵ Vö. Abraham B. Breebaart: Enige Historiografische Aspecten van Arrianus’ Anabasis Alexandri. Leiden 1960. 24; John M. Marincola: Some Suggestions on the Proem and ‘Second Preface’ of Arrian’s Anabasis. JHS 109 (1989) 186–189; különösen: 188. Az ἀλλ’ ἐκεῖνο ἀναγράφω... kezdetű mondat Andromaché Hektórhoz intézett szavait (Il. 6, 429 sk) idézi föl. Vö. Moles: i. m. 166.

⁶ Diod. 17, 98, 1–99, 5; Str. 15, 1, 33; Curt. 9, 4, 26–5, 30; Plut. Alex. 63; Iust. XII, 9.

Sándor, mivel úgy tűnt számára, hogy a makedónok, akik a létrákat hozzák, hanyagul végzik dolgukat, elragadott egy létrát az egyik katonától, a falhoz támasztotta, majd pajzsa alá rejtőzve felmászott. Mögötte Peukestas ment, aki a szent pajzsot vitte, melyet a király Athéné ilioni szentélyéből hozott el, és amelyet az ütközetekben mindig előtte vittek. Peukestas mögött, ugyanazon a létrán Leonnatos, a testőr kapaszkodott felfelé, egy másik létrán pedig Abreas, egyike a kétszeres zsoldban részesülő katonáknak. 4. A király már a fal mellvédjén volt, és pajzsát annak támasztva néhányat az indek közül visszataszított a falon belülré, néhányat pedig kardjával megölt és így azon a ponton megtisztította a falat. [...] A falon álló Sándort a közeli bástyákról mindenünnen hajigálták – az indek között ugyanis senki nem akadt, aki a közelébe mert volna menni –, sőt a városból is dobálták, mivel a városban lévők sem voltak távol tőle (azon a ponton ugyanis a fal mellett volt egy földhányás). Nyilvánvaló volt, hogy ő Sándor, egyfelől ragyogó fegyverzete, másfelől rendkívüli bátorsága miatt. Úgy ítélte meg, hogy ha ott marad, kockázatot vállal ugyan, de semmi említésre méltót nem mutat fel, ha viszont leugrik a falon belülré, talán elijeszti az indeket, ha pedig nem, és mégis harcolnia kellene, akkor legalább küzdelem közben halna meg, miután hatalmas tetteket vitt végbe, amelyek érdemesek rá, hogy az eljövendő nemzedékek is megismerjék – ezeket megfontolva leugrott a falról a fellegvárba.

An. 6, 9, 3–10, 1⁷

Az első elem vagy inkább kellék, melynek segítségével Arrhianos megteremti az epikus légkört olvasói számára, az ilioni szent pajzs. Mint arra fentebb már utaltunk, Arrhianos az első könyv tizenegyedik caputjában írja le, közvetlenül a *prooimion* előtt, hogy Sándor, miután Trójában áldozatot mutatott be Athénének, és felajánlotta neki teljes fegyverzetét, cserébe elvitt néhányat azokból a fegyverekből, amelyek még a trójai háborúból maradtak az istennő szentélyében. Ezeket a fegyvereket később a *hypaspistés*ek a király előtt vitték, valahányszor csatába indult. A trójai fegyverekről a csataleírások során Arrhianos többet nem tesz említést, a szent pajzs csak itt bukkan fel újból Peukestas kezében a mallos fellegvár falai előtt. A szent pajzsnek Arrhianos alighanem szimbolikus jelentőséget tulajdonított: Sándor heroikus tettéhez az egykori hősök szellemét földidéző fegyver jár, amely nem melleseleg majd megóvjá a királyt a biztos haláltól.⁸

A második atmoszférateremtő utalás szintén a fegyverekhez kapcsolódik. Sándort, miután feljutott a falra, mindenünnen lövedékek érték. Nem csoda, hiszen ragyogó fegyverzete nyilvánvalóvá tette, hogy ő a sereget vezető makedón király. Arrhianos nem véletlenül utal Sándor fénylő fegyverzetére: ez a homérosi hősök sajátja. Az *Anabasis* olvasójában bizonyára felidéződött a híres jelenet, amelyben a harcba visszatérni készülő Achilles „fogcsikorítva” magára ölti Héphaistos szép kezeművét, a hold ragyogású pajzsot, s a csillagfényt sugárzó sisakot (vö. *Il.* 19, 369 skk). De még egy homérosi leírást érdemes itt előhozunk, amely nem Achilleushoz kapcsolódik ugyan, mégis bizonyos tartalmi összecsengések miatt joggal feltételezhetjük, hogy a szerző s az *Anabasis*-t olvasó közönség

⁷⁷ „Ἀλέξανδρος δέ, ὡς βλακεῖν αὐτῷ ἐδόκουν τῶν Μακεδόνων οἱ φέροντες τὰς κλίμακας, ἀρπάσας κλίμακα ἐνὸς τῶν φερόντων προσέθηκε τῷ τείλει αὐτὸς καὶ εἰληθεὶς ὑπὸ τῇ ἀσπίδι ἀνέβαινεν· ἐπὶ δὲ αὐτῷ Πευκέστας ὁ τὴν ἱερὰν ἀσπίδα φέρων, ἦν ἐκ τοῦ νεῶ τῆς Ἀθηνᾶς τῆς Ἰλίουδος λαβὼν ἅμα οἱ εἶχεν Ἀλέξανδρος καὶ πρὸ αὐτοῦ ἐφερέτο ἐν ταῖς μάχαις· ἐπὶ δὲ τούτῳ Λεοννάτος ἀνῆλθε κατὰ τὴν αὐτὴν κλίμακα ὁ σωματοφύλαξ· κατὰ δὲ ἄλλην κλίμακα Ἀβρέας τῶν διμοιριτῶν τις στρατευομένων. ἤδη τε πρὸς τῇ ἐπάλξει τοῦ τείχους ὁ βασιλεὺς ἦν καὶ ἐραίσας ἐπ’ αὐτῇ τὴν ἀσπίδα τοὺς μὲν ὥθει εἰς τὸ τείχος τῶν Ἰνδῶν, τοὺς δὲ καὶ αὐτοῦ τῷ ξίφει ἀποκτείνας γεγυμνῶκει τὸ ταῦτη τείχος· (...) Ἀλέξανδρος δὲ ὡς ἐπὶ τοῦ τείχους στὰς κύκλῳ τε ἀπὸ τῶν πλησίων πύργων ἐβάλλετο, οὐ γὰρ πελάσαι γε ἐτόλμα τις αὐτῷ τῶν Ἰνδῶν, καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ τῆς πόλεως, οὐδὲ πόρρω τούτων γε ἑσακοντιζόντων (ἐτυχε γὰρ τι καὶ προσκεχωσμένοι ταῦτη πρὸς τὸ τείχος), δηλὸς μὲν ἦν Ἀλέξανδρος ὢν τῶν τε ὅπλων τῇ λαμπρότητι καὶ τῷ ἀτόπῳ τῆς τόλμης, ἔγνω δὲ ὅτι αὐτοῦ μὲν μένων κινδυνεύσει μηδὲν ὅ τι καὶ λόγου ἄξιον ἀποδεικνύμενος, καταπηδήσας δὲ εἰς τὸ τείχος τυχὸν μὲν αὐτῷ τούτῳ ἐκπλήξει τοὺς Ἰνδοὺς, εἰ δὲ μή, καὶ κινδυνεύειν δέοι, μεγάλα ἔργα καὶ τοῖς ἔπειτα πυθέσται ἄξια ἐργασάμενος οὐκ ἀσπουδεὶ ἀποθανεῖται – ταῦτα γνοὺς καταπηδᾷ ἀπὸ τοῦ τείχους ἐς τὴν ἄκραν.”

⁸ Lásd: An. 6, 10, 2

fejében e sorok is megfordulhattak írás, illetve olvasás közben, ezek pedig az ötödik ének bevezető strófái.

*Tüdeidész Diomédésznek most Pallasz Athéné
bátorságot, erőt osztott, hogy az argosziak közt
legjobban kiemelkedjék, s nyerjen ragyogó hírt.
Nemlohadó lángot gyújtott pajzsán s a sisakján,
mint ha az ősz csillagja ragyog, mely leggyönyörűbb fényt
áraszt szét, miután megmosdott Ókeanoszban:
íly ragyogó tüzet élesztett a fején meg a vállán;
s küldte középre a hőst, hol a legtöbbben gomolyogtak.
5, 1–8 (Ford.: Devecseri Gábor)*

A harcba induló Diomédész képe több ponton egyezést mutat az Arrhianos által megrajzolt Sándorral. Diomédész nem csupán fényt árasztó fegyvereivel tűnik ki a trószok ellen küzdő argosziak közt, hanem az istennő által beléje táplált bátorsággal is, ahogy Sándort sem csupán ragyogó fegyverzete emeli ki a makedónok sorából, hanem rendkívüli bátorsága is. Mindkét hős az ellenség sűrűjébe készül vetni magát, mindketten ugyanattól a vágytól vezérelve, hogy tudniillik ragyogó s el nem múló hírt nyerjenek maguknak – Sándor mellől éppen csak Pallas Athéné hiányzik.

A legtisztább homérosi áthallás azonban a fal peremén álló Sándor gondolataiban érezhető. Idézzük fel ismét e mondatot:

*Úgy ítélte meg, hogy ha ott marad, kockázatot vállal ugyan, de semmi említésre
méltót nem mutat fel, ha viszont leugrik a falon belülre, talán elijeszti ezzel az
indeket, ha pedig nem, és harcolnia kellene, akkor küzdelem közben halna meg,
miután hatalmas tetteket vitt végbe, amelyek érdemesek rá, hogy az eljövendő
nemzedékek is megismerjék – ezeket megfontolva leugrott a falról a fellegrvárba.*

E néhány sor több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt formai, másrészt tartalmi, harmadrészt elbeszélői elemeket is sűrít magába, melyek egyértelműen az epikus megformálás szándéka mellett tanúskodnak. Vegyük röviden sorra ezeket.

A döntéshelyzetbe került Sándor Arrhianos szerint két lehetőséget fontolgatott: a fal peremén marad vagy leugrik az ellenség közé. A két cselekvési lehetőség latolgatásának stilizálása az eposzokban is többször előfordul; az *Ilias*ban διάνδιχα μερμήριξεν az *Odysszeiá*ban pedig pusztá μερμήριξεν fordulattal bevezetve.⁹

A formai hasonlóság után jöjjön ismét egy tartalmi-gondolati egyezés. Sándor szorult helyzetében végül dönt, s inkább a küzdelemben szerzett halált választja az örök hírnév és dicsőség reményében. A makedón király gondolatainak arrhianosi megformálásában mintha a sisakrázó Hektór szavai csendülnének fel, midőn Achilleusszal párbajozva meglátta szívében elkerülhetetlen végét:

*Csak legalább gyáván s hír nélkül hullni ne kelljen:
Végső nagy tettem tudják meg a megszületendők!
22, 304–305 (Ford.: Devecseri Gábor)*

Mielőtt rátérnénk a harmadik elem tárgyalására, érdemes egy rövid kitérőt tennünk. A makedón király históriáját lejegyző történetírók mindegyike részletesen tudósít e merész támadásról, de úgy tűnik, egyedül Arrhianos számára volt fontos, hogy a Sándor tette mögött meghúzódó indítékot is feltárja olvasói előtt. Ennek egyik oka talán a makedón király cselekedetének eltérő megítélésében gyökerezhet. Curtius Rufus, aki az eseményekről jóval színesebb és drámai fordulatokban jóval gazdagabb leírást ad, mint Arrhianos, a következőképp ítéli meg Sándor tettét:

⁹ Erre a formai egyezésre Adorjáni Zsolt hívta fel figyelmemet. Néhány példa: *Il.* 1, 189–192; 13, 455–457; *Od.* 4, 117–119, 6, 141–144.

Ekkor olyan hihetetlen és hallatlan merészségre vetemedett, mely sokkal inkább vakmerősége, mint fényes dicsősége hírnevét öregbítette. Azt tette ugyanis, hogy hirtelen lendülettel levetette magát az ellenségtől hemzsegő városba...

9, 5, 1–2 (Ford.: Kárpáty Csilla)

Curtius – talán a Vulgata-hagyomány nyomán – egyértelműen elmarasztalja Sándort. Jóllehet később az elbeszélésben a mallos-epizódra visszatérve maga Arrhianos is bírálja a makedónok királyát, mert dicsőségvágya miatt nem tudott ellenállni a veszélyeknek,¹⁰ mindazonáltal tettét sokkal árnyaltabban festi meg, mint a római történetíró, és inkább Sándor heroikus, epikus hősként idéző vonásait emeli ki. Arrhianos nemcsak külsőségeiben teszi Sándort a Trója alatt küzdő nagyságokhoz hasonlatossá, hanem Homéros szereplőinek gondolatait, értékrendszerét is kölcsönveszi, hogy a király jellemvonásait és cselekedeteinek mozgatórugóit feltárja.

Arrhianos szándéka, hogy Sándort homérosi hősként mutassa be olvasói előtt, igazán akkor kristályosodik ki, ha összevetjük a rendelkezésünkre álló egyéb források leírásaival. Curtius Rufus tudósításáról már szóltunk. A római történetíró előtt alkotó szicíliai Diodóros, akinek beszámolója áll talán legközelebb Arrhianos epikus változatához, a következőképp kommentálja az eseményeket: „A király minden segítségtől elvágyva egy váratlan és emlékezetes tette szánta el magát.” (17, 99, 1)¹¹ Diodóros rövid megjegyzése csak sejteti azt, amit Arrhianos Sándor Hektórt idéző gondolatainak közvetítésével ki is mond olvasói számára. Jóllehet Plutarchosnál is feltűnik a ragyogó páncélzat, pontosabban a tüzes fényt árasztó test motívuma, mégis sokkal visszafogottabb leírást ad az eseményről, mint Arrhianos, s nem tér ki a király ugrása mögött meghúzódó indítékra (vö. *Alex.* 63). Iustinus, Pompeius Trogus művének kivonatában a következő magyarázattal szolgál: „S mert a falnak arról a részéről, amelyet elsőnek foglalt el, úgy vette észre, hogy a várost elhagyták, leugrott a város belső részére anélkül, hogy egyetlen testőr kísérte volna.” (12, 9; Ford.: Horváth János) Arrhianosnak azonban efféle prózai magyarázatok szemmel láthatólag nem feleltek meg. Szívesebben látta és láttatta hőséne homérosi énjét csillanni föl a veszélyes helyzetben.

Térjünk vissza a vizsgált szövegrészlet utolsó epikus vonására. Mint láttuk, Arrhianos megszakítva az események leírását, bepillantást nyújt hőse kavargó gondolataiba. Természetesen felesleges a kérdés, honnan tudhatta a nikomédiai történetíró, mi járt Sándor fejében, miközben a fal peremén egysúlyozott az ellenséges lövedékek záporában. A választ tudjuk: sehonnan; nyilván semmilyen hiteles forrás nem állhatott Arrhianos rendelkezésére, amely Sándor legbelsőbb gondolatait fedte volna fel. Hogy megértsük ezt a történetírásszemmel első látásra különös, nyilvánvalóan nem adatolható megjegyzést, az epikus elbeszélő eszköztárát kell megvizsgálnunk. Homéros az *Ilias*-ban (s az *Odysseia*-ban is) nemegyszer élénk tárja hősei gondolatait az elbeszélés során.¹² Az ő forrását azonban, szemben a történetíróéval, ismerjük: az eposz költője a mindent látó Múzsák által válik mindentudóvá (vö. *Il.* 2, 485), s az ő közreműködésükkel közvetíti a megkérdőjelezhetetlen igazságot halandó közönsége felé. Az epikus elbeszélő egyik fontos jellemzője a mindentudás, aminek a „gondolatolvasás” csak az egyik megnyilvánulási formája; a másik a *prolépsis*, amikor az elbeszélő egy majdan bekövetkező eseményre utal.¹³ Noha Hérodotos óta a Múzsák már nem suttoztak igaz szavakat az ókori históriások fülébe letűnt korok hőseiről, az epikus elbeszélő technika e sajátossága felfelbukkan a történetíróknál is.¹⁴ Az *Anabasis* fent idézett rövid részlete kiváló példa erre. Arrhianos „mindentudásáról” ehelyütt hőse belső monológjának megszólaltatásával adott tanúbizonyságot, de a nikomédiai történetíró gyakorta él a *prolépsis* eszközével is, előrevetítve Sándor tragikus halálát.¹⁵

¹⁰ Vö. *An.* 6, 13, 4–5.

¹¹ „ὁ δὲ βασιλεὺς ἐρημωθεὶς πάσης βοήθειας ἐτόλμησεν ἐπιτελεῖσαι πρᾶξιν παράδοxon καὶ μνήμης ἀξίαν.”

¹² Lásd a 8. jegyzet példait.

¹³ Az epikus elbeszélő technikáról lásd bővebben: Irene de Jong–René Nünlist–Angus Bowie (eds): *Narrators, Narratees, and Narratives in Ancient Greek Literature*. Leiden–Boston 2004. 13–24, különösen: 13–18.

¹⁴ A Longinos által *homérikótatosnak* (*Subl.* 13, 3) nevezett Hérodotosnál figyelhető meg leginkább az epikus elbeszélő technikák továbbélése. Erről lásd példákkal: Irene de Jong: i. m. 101–102.

¹⁵ Lásd: *An.* 7, 14, 10; 7, 23, 2; 7, 24, 1.

Nemrégiben a neves ókortörténész, Ian Worthington *How Great was Alexander?* c. mítoszromboló tanulmányában az alábbi szarkasztikus megjegyzést fűzte a fent tárgyalt eseményhez: „Egyedül irodalmi hősök ugranak az ellenség gyűrűjébe, ahogy azt Sándor tette a mallosoknál.”¹⁶ Figyelemre méltó, hogy hasonlóan ókori elődjéhez napjaink történetésében is irodalmi hősök alakjai idéződnek fel a makedón király vakmerő támadása kapcsán, csak éppen más előjellel. Worthington, mint láttuk, a források alapján joggal vonhat párhuzamot az irodalmi, azon belül is epikus hősök és Sándor között, a kérdés csupán az, hogy ez a párhuzam mennyire fedi a történeti valóságot. Erre kérdésre nem mindig tudunk megnyugtató választ adni, és gyakran meg kell elégednünk azzal, hogy megpróbáljuk felfedni, az adott történetíró milyen szándék vezérelte, és milyen irodalmi mintákat követett, amikor gondolatait papiruszra vetette.

TÓTH IVÁN
Szegedi Tudományegyetem
Ókortörténeti Tanszék
E-mail: tothivan33@freemail.hu

---

¹⁶ „Only literary heroes jump into the enemy’s midst as Alexander did at Malli.” *I. Worthington: How Great was Alexander?* In: *I. Worthington* (ed): *Alexander the Great*. London 2003. 313.